

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбиенің бала болашағын қалыптастырудағы рөлі

ЖАРИЯЛАНДЫ
22.12.2025

ТІРЕК СӨЗДЕР

ата-анамен серіктестік, әлеуметтену, әлеуметтік-эмоционалдық даму, дамытушы орта, инклюзия, құндылықтық бағдар, мектепке дейінгі тәрбие, педагог құзыреті, сапаны басқару, тұлғалық қалыптасу

СІЛТЕМЕ

<https://bilimger.kz/186039/>

Көлбай Аяулым Жаңабайқызы

«Хан-Арыс» бөбекжай балабақшасы ЖШС

Тәрбиеші

АННОТАЦИЯ

Мақалада мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбиенің баланың болашақтағы тұлғалық, зияткерлік, әлеуметтік-эмоционалдық және құндылықтық дамуына ықпал ету тетіктері ғылыми-академиялық тұрғыдан талданады. Ерте жастағы кезеңнің даму психологиясы мен педагогикадағы қазіргі ұстанымдар негізінде балабақшадағы тәрбиенің тек «қарау-қамқорлық» қызметімен шектелмей, баланың өзіндік «Менін», қарым-қатынас мәдениетін, ерік-жігерін, тілдік әлеуетін, қауіпсіз мінез-құлық нормаларын және оқу әрекетіне ішкі дайындығын қалыптастыратын күрделі әлеуметтік институт екені көрсетіледі. Тәрбиелеу үдерісінің тиімділігі педагогтің кәсіби құзыреті, дамытушы орта сапасы, отбасы-ұйым серіктестігі, инклюзивті көзқарас және ұйымшілік сапаны басқару мәдениетімен өзара байланыста қарастырылады. Сонымен бірге мектепке дейінгі тәрбие баланың кейінгі мектептік табыстылығының іргетасы ғана емес, қоғамның адам капиталы сапасын арттыруға бағытталған ұзақ мерзімді стратегиялық инвестиция екені негізделеді.

КІЛТ СӨЗДЕР

мектепке дейінгі тәрбие, тұлғалық қалыптасу, әлеуметтену, әлеуметтік-эмоционалдық даму, құндылықтық бағдар, дамытушы орта, ата-анамен серіктестік,

инклюзия, педагог құзыреті, сапаны басқару.

КІРІСПЕ

Мектепке дейінгі ұйым – баланың өміріндегі алғашқы жүйелі әлеуметтік кеңістік, мұнда ол отбасылық микромәдениеттен қоғамдық ортаға өтудің тәжірибесін жинақтайды. Осы өтпелі кезеңде баланың қарым-қатынас стилі, эмоцияны реттеу дағдылары, тілдік дамуы, дербестікке ұмтылысы, тәртіп нормаларын қабылдауы және танымдық қызығушылығы бір мезгілде қалыптасып, өзара ықпалдасады. Тәрбие ұғымы бұл тұрғыда тек мінез-құлықты «түзету» немесе ережеге көндіру емес, баланың табиғи мүмкіндіктерін ашатын, оның әлеуетін әлеуметтік тұрғыдан мағыналы арнаға бағыттайтын, тұлғалық өсуді қолдайтын ықпалдасқан педагогикалық ықпалдар жүйесі ретінде түсіндіріледі. Ерте жастағы ықпалдардың ұзақ мерзімді салдары баланың мектепке психологиялық дайындығынан бастап, болашақ кәсіби өзін-өзі анықтауына дейін үздіксіз көрініс табуы мүмкін, сондықтан мектепке дейінгі тәрбие мәселесі педагогикадағы ең жауапты әрі дәлелдеуді қажет ететін бағыттардың бірі саналады.

ТӘРБИЕНІҢ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕГІ ТҰЛҒАЛЫҚ ІРГЕТАС ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚЫЗМЕТІ

Мектепке дейінгі тәрбиенің басты ерекшелігі – баланың тұлғалық құрылымдары әлі икемді, тәжірибеге сезімтал, еліктеу мен эмоционалдық байланысқа тәуелді кезеңде жүзеге асуында. Баланың «Мен» бейнесі, өзін бағалауы, қоршаған ортаға сенімі, бастамашылдығы мен жауапкершілігі көбіне ересекпен өзара әрекеттесу сапасы арқылы бекітіледі: педагогтің қарым-қатынас стилі, баланы тыңдай білуі, оның сезімін жоққа шығармай қабылдауы, жетістікке жетелейтін қолдауы балада қауіпсіздік сезімін тудырып, белсенді әрекетке ынталандырады. Тәрбиелеу үдерісінде нормалар мен шектеулердің болуы міндетті, алайда олар қорқытуға немесе жазалауға сүйенсе, балада сыртқы бақылауға тәуелділік күшейіп, ішкі жауапкершілік пен өзін-өзі реттеу әлсірейді; керісінше, мағыналы түсіндіру, үлгі көрсету, бірлескен келісім арқылы берілген талаптар баланың өз әрекетіне жауап бере алу қабілетін қалыптастырады. Осылайша мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбие – баланың болашақ мінез-құлқын «қалыпқа салу» емес, оның еркін дамуына әлеуметтік бағдар беретін, өзіне және өзгеге құрметпен қарауға үйрететін, моральдық таңдаудың бастапқы негіздерін орнықтыратын ұзақ мерзімді тұлғатүзуші фактор ретінде танылады.

ӘЛЕУМЕТТІК-ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ДАМУ ЖӘНЕ ӨМІРЛІК ҚҰЗЫРЕТТЕРДІҢ ЕРТЕ ҚАЛЫПТАСУЫ

Балабақшадағы тәрбиенің ең маңызды нәтижелерінің бірі – баланың әлеуметтік

ортада әрекет ету мәдениетін меңгеруі, яғни өз эмоциясын танып-білуі, оны басқаруы, өзгенің көңіл күйін түсіне алуы, жанжал жағдайында агрессияға емес, келісімге келу жолдарын іздеуі. Мектепке дейінгі жаста эмоцияны реттеу дағдысы толық қалыптаспағандықтан, тәрбиелік жұмыстың мәні баладан «мінсіз тәртіп» талап етуде емес, сезімді заңды құбылыс ретінде қабылдап, оны қауіпсіз әрі мәдени түрде білдіру жолдарын үйретуде көрінеді. Ұжымдық ойындар, рөлдік әрекеттер, күнделікті тәртіп сәттері, ортақ тапсырмалар мен шағын жауапкершіліктер баланың кезек күту, тыңдау, бөлісу, келісу, қиындыққа төзу, бастаған ісін аяқтау сияқты өмірлік құзыреттерін бекітеді. Бұл құзыреттер кейінгі оқу табыстылығының «көрінбейтін» шартына айналады, өйткені мектепте баланың оқуға икемі тек әріп тануымен өлшенбейді, ең алдымен ол өз мінез-құлқын ұйымдастыра білуімен, сынып ережесін сақтай алуымен, тапсырманы жоспарлап орындауымен, мұғаліммен және құрдастарымен тиімді қарым-қатынас орната алуымен айқындалады. Демек, мектепке дейінгі тәрбие әлеуметтік-эмоционалдық тұрақтылықты күшейтіп, баланың болашақта күрделі әлеуметтік ортада өзін сенімді ұстауына негіз қалайды.

ДАМУШЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОРТА ЖӘНЕ ОЙЫН АРҚЫЛЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӘЛЕУЕТІ

Мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбие көбіне «орта арқылы тәрбиелеу» қағидасымен ерекшеленеді, яғни баланың дамуын тек сөзбен үгіттеу емес, күнделікті өмірін ұйымдастыратын кеңістік, материал, режим, қарым-қатынас мәдениеті арқылы қалыптастыру жүзеге асады. Дамытушы орта баланы әрекетке шақыратын, қызығушылығын оятатын, таңдау жасауға мүмкіндік беретіндей ұйымдастырылғанда тәрбие табиғи сипат алады: бала өзін қауіпсіз сезінеді, бастама көтереді, қателесуге қорықпайды, өз әрекетін қайта түзетуге үйренеді. Ойын – мектепке дейінгі кезеңнің жетекші әрекеті ретінде тәрбиенің негізгі технологиясына айналады, себебі ойын барысында бала әлеуметтік рөлдерді меңгереді, ережеге бағынады, өз қиялын басқаруды үйренеді, сөйлеуін дамытады және ұжымдық тәжірибені «өмірдің жеңіл моделі» ретінде қайта құрады. Ойын арқылы тәрбиелеу дұрыс ұйымдастырылғанда ол тәртіпті механикалық талап арқылы емес, мағыналы сюжет пен келісілген ереже арқылы орнатады; дәл осы тәсіл баланың ішкі ынтасын күшейтіп, сыртқы бақылаусыз да жауапты әрекет етуге біртіндеп жетелейді. Сонымен қатар эстетикалық орта, кітаппен жүйелі жұмыс, еңбекке баулу, табиғатты бақылау сияқты күнделікті тәрбиелік тәжірибелер баланың талғамын, қызығушылығын, ұқыптылығын және ойлау мәдениетін қалыптастырып, болашақта өзін-өзі дамытуға психологиялық дайындық тудырады.

ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАР, ТІЛДІК-МӘДЕНИ СӘЙКЕСТІК ЖӘНЕ

АЗАМАТТЫҚ САНА БАСТАУЛАРЫ

Мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбие ұлттық-мәдени және жалпыадамзаттық құндылықтарды бала санасына жас ерекшелігіне сай, зорлықсыз әрі қызықты формада енгізудің ерекше мүмкіндігін береді. Құндылық дегеніміз – баланың неге сенетіні, нені «жақсы» немесе «маңызды» деп қабылдайтыны, өз әрекетінің өлшемін қалай құратыны; ал бұл өлшемдер ерте тәжірибелер арқылы бекітіледі. Балабақшада үлкенді сыйлау, әділдік, адалдық, еңбексүйгіштік, жауапкершілік, достық, қамқорлық, отансүйгіштік сияқты ұғымдар тек сөз ретінде емес, нақты әрекет арқылы (біреуге көмектесу, ортақ ережені сақтау, еңбектің нәтижесін көру, мерекелік-мәдени тәжірибелерге қатысу, туған жер туралы әңгімелеу) меңгертілгенде, балада құндылық «міндет» емес, табиғи өмір салтына айналады. Тілдік орта да болашақты айқындайтын негізгі факторлардың бірі, өйткені тіл арқылы бала өзін танытады, ойлайды, эмоциясын білдіреді, келіссөз жүргізеді және әлеуметтік байланыс орнатады; сондықтан мектепке дейінгі тәрбиеде бай тілдік орта құру, көркем әдебиет оқу, ертегі айту, диалог мәдениетін қалыптастыру баланың кейінгі оқуына ғана емес, оның өмір бойғы коммуникациялық капиталына тікелей әсер етеді. Осы тұрғыда ұлттық мәдениеттің элементтерін (дәстүр, ойын, музыка, ауыз әдебиеті, әдеп) тәрбиелік мазмұнға табиғи кіріктіру баланың мәдени сәйкестігін күшейтіп, көптүрлі әлемде өз тамырын сезіне алатын, өзгені құрметтейтін тұлға қалыптастыруға көмектеседі.

ОТБАСЫ МЕН МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМНЫҢ СЕРІКТЕСТІГІ: ТӘРБИЕНІҢ САБАҚТАСТЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Мектепке дейінгі тәрбиенің нәтижелілігі көбіне балабақша мен отбасының бір бағытта әрекет етуіне тәуелді, өйткені бала екі ортада да бір-біріне қайшы емес, өзара толықтыратын талаптар мен қолдауды сезінгенде ғана тұрақты мінез-құлық үлгілерін қалыптастырады. Егер үйде рұқсат етілетін әрекет балабақшада қатаң тыйым салынса немесе керісінше болса, балада түсініксіздік туып, ережені ішкі қабылдаудан гөрі жағдайға бейімделу, «қай жерде қалай болса солай» ұстанымы күшеюі мүмкін; сондықтан серіктестік тәрбиенің бірізділігін сақтауға бағытталуы тиіс. Серіктестік тек ата-ананы «ақпараттандырумен» шектелмей, оның педагогикалық мәдениетін арттыруды, баланың жас ерекшелігіне сай даму міндеттерін түсіндіруді, үйдегі тәрбиелік жағдайды жұмсақ түзетуді, ата-ананың эмоциялық қолдау көрсету дағдыларын жетілдіруді қамтығанда тиімді болады. Мұнда педагогтің кәсіби этикасы ерекше маңызды: ата-анамен байланыс кінә тағу немесе салыстыру арқылы емес, ортақ мақсатқа біріктіру, нақты ұсыныс беру, баланың әлеуетін көрсетіп, үміт пен жауапкершілікті тең ұстау арқылы құрылса, отбасының тәрбиелік ресурсы күшейеді. Нәтижесінде бала тәрбиенің «біртұтас кеңістігінде» өсіп, өзіне сенімді, қарым-қатынасқа ашық, талап пен қамқорлықтың тепе-теңдігін сезінетін тұлға ретінде қалыптасады.

САПАНЫ БАСҚАРУ, ИНКЛЮЗИВТІ ТӘРБИЕ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

Мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбиенің болашаққа ықпалын тұрақты ету үшін тәрбие сапасын басқару мәдениеті қалыптасуы қажет, өйткені сапа бір ғана жеке педагогтің талантына емес, ұйымның жүйелі жұмыс қағидаларына, кәсіби дамуды қолдауына, орта мен режимнің тұрақтылығына, баланың қауіпсіздігі мен құқығын сақтауына байланысты. Сапаны басқару тәрбиені «есеп үшін өткізілетін шаралар» деңгейінен шығарып, нақты нәтиже мен баланың әл-ауқатына бағдарлауды талап етеді: педагог баланың мінез-құлқын сырттай бақылап қана қоймай, оның себептерін түсінуге ұмтылып, әр баланың қажеттілігіне сай қолдау көрсетуі тиіс. Инклюзивті көзқарас бұл жерде маңызды өлшемге айналады, өйткені балалардың даму қарқыны, темпераменті, тілдік тәжірибесі, отбасылық жағдайы әртүрлі; бір үлгіні бәріне бірдей қолдану тәрбиелік әділеттілікке әкелмейді, керісінше жасырын шеттетуді күшейтуі ықтимал. Инклюзивті тәрбие – ерекше қажеттілігі бар балаға ғана қатысты емес, әр баланың даралығын құрметтейтін, әлеуетін ашатын орта құру; мұнда педагогтің эмпатиясы, кәсіби рефлексиясы, ата-анамен және мамандармен командалық жұмысы шешуші рөл атқарады. Қазіргі жағдайда цифрлық құралдарды қолдану да тәрбие сапасын арттыруға қызмет ете алады, бірақ ол мақсатқа бағындырылғанда ғана нәтижелі: технология баламен тірі қарым-қатынасты алмастырмауы тиіс, керісінше педагогке жоспарлау, ата-анамен байланыс, дамуды бақылау, әдістемелік материалды тиімді ұйымдастыру сияқты процестерді жеңілдететін қосымша ресурс ретінде қарастырылғаны орынды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбие – баланың болашақ өмір траекториясын айқындайтын негізқалаушы әлеуметтік-педагогикалық құбылыс. Бұл кезеңде бала тек белгілі бір дағдыларды үйреніп қоймайды, ең бастысы өзіне деген сенім, өзгеге деген құрмет, ережені ішкі қабылдау, эмоцияны басқару, қарым-қатынас орнату, жауапкершілік алу сияқты өмір бойы қажет болатын тұлғалық тіректерді қалыптастырады. Тәрбиенің тиімділігі педагогтің кәсіби шеберлігімен, дамытушы ортаның сапасымен, отбасы-ұйым серіктестігінің мазмұндылығымен, инклюзивті мәдениеттің орнығуымен және сапаны басқарудың жүйелілігімен анықталады. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбиеге инвестиция – қоғамның адам капиталына салынған ұзақ мерзімді инвестиция; ол тек жеке баланың ғана емес, тұтас ұлттың әлеуметтік тұрақтылығы мен зияткерлік әлеуетін күшейтетін стратегиялық ресурс ретінде бағалануы тиіс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Рахимбаева Қ.Қ. **Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиенің сапасын арттыру жолдары**. Bilimger.kz, 20.01.2025. URL: <https://bilimger.kz/175129/> (Қаралған күні: 22.12.2025)
2. Қазақстан Республикасы. «**Білім туралы**» **Қазақстан Республикасының Заңы (№319, 27.07.2007)**. Әділет АҚЖ. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (Қаралған күні: 22.12.2025)
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. **Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты**. Әділет АҚЖ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> (Қаралған күні: 22.12.2025)
4. Қазақстан Республикасы. **Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделін бекіту туралы** (нормативтік акт). Әділет АҚЖ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000137> (Қаралған күні: 22.12.2025)
5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. «**Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы**» (нормативтік акт). Әділет АҚЖ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000021290> (Қаралған күні: 22.12.2025)
6. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. **Мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтері жүргізу үшін міндетті құжаттардың тізбесі** (нормативтік акт). Әділет АҚЖ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000020317> (Қаралған күні: 22.12.2025)
7. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі, Балаларды ерте дамыту институты. **Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасына нұсқаулық**. Астана, 2022. URL: https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2022/12/rukovodstvo_kz_131222.pdf (Қаралған күні: 22.12.2025)
8. ҚР БҒМ, «Мектепке дейінгі балалық шақ» республикалық орталығы. **Мектепке дейінгі ұйымдарда ата-аналармен жұмыс формалары мен заманауи модельдері: әдістемелік ұсынымдар**. Астана, 2013. URL: https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/metodicheskie_razrabotki/kaz/MP20_KAZ.pdf (Қаралған күні: 22.12.2025)
9. UNESCO. **Early childhood care and education: what you need to know**. URL: <https://www.unesco.org/en/early-childhood-education/need-know> (Accessed: 22.12.2025)
10. OECD. **Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education** (PDF). URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2017/06/starting-stro>

ng-v_g1g7a972/9789264276253-en.pdf (Accessed: 22.12.2025)

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі
© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.